

■ Efron ARIADNA

16 iyul 2016

WWW.KASPI.AZ

(Əvəli ötən sayımızda)

DÖRDYARPAQLI YONCA

Sakit və hüzürlü bir gün idi. Mən Marinayla gəzintiyə çıxmışdım. O mənə Andersonun arxı keçməkdən ötrü çörəyi tapdalayan qız haqqında hekayəsini danışdı. Bunun çox böyük bir günah olduğunu izah etdi. Mən dedim: "Marina! Yəqin indi heç kim bu cür günaha batmaq istəməz!" Marina indi çörək azlığından belə olduğunu dedi. Əvvəllərsə çörəyin hamısını yemir, artıqlarını atırdılar. Çörəyi tapdalamaq elə adam öldürmək kimi bir şeydir. Çünki çörək həyat verir.

Biz boz cığırla dağa qalxırdıq. Yerdən yuxarıda - səmanın altında çox gözəl böyük kilsə vardı. Biz yaxınlaşanda gördük ki, kilsə bağlıdır. "Xaçlanıb" pilləkəndə oturduq. Marina kilsə qapısında oturan dilənçilərə bənzədiyimizi dedi.

Yüngül duman olduğuna görə ətraf yaxşı görünmürdü. Mən Marinayla söhbət etmək həvəsində olsam da, mənə dedi ki, ona mane olmayıb o yanda oynayım. Mənsə oynamaq istəmədim, gül yığmaq istəyirdim. Birdən ayağımın altında bitən yoncaları gördüm. O yanda pilləkanların qabağında qədim daşlar səliqə ilə düzül-müşdü. Onlardan hər birinin qırağı yoncayla tünd rəngdə çərçivələnmişdi. Əgər onlara diqqətlə baxsaq, yaşıl çərçivələrdə üzərində cürbəcür xətlər və naxışlar olan əsl rəsm əsərləri görmək mümkündür. Mən oturub Marina

sayağı "narişkin stili" (XVII əsrin sonu - XVIII əsrin əvvəllərində rus memarlığında şərti adlandırılmış yeni stil) Marinanın tərzinə uyğun deyildi. Onun özünəməxsusluqdan məhrum edilmiş, nəfis, kübar möhtəşəmliyi Marina üçün yad idi. O, "prosvir" kilsələri (kilsədə ibadət vaxtı yeyilən fətir) sevirdi. "Pirojna" kilsələri - içi mə-nəviyyatsız, ancaq hissələrlə dolu olanları heç sevmirdi.

Üçqat xoşbəxt "dördyarpaqlı ilahi qonaq", şairin şüurunda yüksək zəng qülləsinə (kilsə zəng qülləsi) qədər qalxdı.

ANTOKOLSKİNİN "ÇƏKMƏLİ PİŞİYİ" ÜÇÜNCÜ VAXTANQOV STUDİYASINDA

"Biz Marinayla teatra getdik. Evdən çıxanda gözəl bir axşam idi. Ay bədirlənmişdi. Kilsənin qübbələri elə parlaq idi ki, şəfəq saçırıldı. Hər tərəf aydınlıq idi, evlər dəmir çıxıntılı qar topalarına bənzəyirdi.

Mənim altı yaşım var idi. Marina uzağı yaxşı görmürdü və biz keçdiyimiz küçələr atıq qaranlıq idi. Ona görə də Marina yoldan ötənlərdən soruşa-soruşa gedirdi. Nəhayət ki, çatdığımızı dedi. Zəngi çaldıq, qapını qara paltarlı, ağ önlüklü qadın açdı. Onun adı Maşa idi. Bizə kürklərimizi soyunmağa yardım etdi.

Biz zala keçdik, orada zəng çalındı və hamı təlaşa düşdü. Işıqlar söndü, pərdələr qalxdı və səhnədə üstünə adyal sərilmiş bir xanım uzanmış-

Sonra Yura Zavadski (sovet aktyor, rejissor və pedaqoqu) gəldi. O incə və cavan görünürdü. Buruq aşıq rəngli saçları, iri gözləri, nazik əlləri, ayaqları və girdə sifeti vardı.

15 mart 1919

MƏNİM ANAM - MARİNA SVETAYEVA

üçün uğur gətirəcək dördyarpaqlı yonca axtarmağa başladım. O qə-dər çox axtardım ki, qulaqlarım uğuldamağa başladı. İstədim ki, durub gedim. Birdən onu tapdım, elə sevindim ki, sevincimdən qorxdum. Mən Marinanın yanına cumdum və qənimətimi ona yetirdim. O sevinçək yoncanı seyr edib, onu haradan tapdığını soruşdu. Dedim. Mənə təşəkkür edərək onu qurutmaq üçün dəftreçəsinin arasına qoydu.

Avqust 1918

Bu gün bu köhnə qeydlərdən nə görünür? Ən çox sevdiyim, 1918-ci ilin avqustunda yazılmış Svetayeva şeirlərindən biri:

*Şeir ulduz kimi, qızılgül kimi boy atır,
Ailədə gərəksiz olan bir gözəllik kimi.
Tacları və apofeoziylərə
Bircə cavab var: Hardandı mənə indi?*

*Biz yuxudayıq, mərmər plitələrin arasından
Dördyarpaqlı ilahi qonaq boy atıb.
Ay dünya, başa düş! Yuxuda ayandı şairçün
Ulduzların qanunu və çiçəklərin sirri!*

Və Filyev kilsəsinin (Moskvada Filyevsk parkında tikilmiş kilsə) girişində, digər bir çox adı yoncaların - üçyarpaqlı yoncaların içindən, həqiqətən də, mövcud olan dördyarpaqlı yonca görünür.

Mən balaca olanda Marina mənə, Marinayasa balaca olanda öz anası danışmışdı ki, o xoşbəxtlik gətirir, xeyr əlamət və uğurun simvoludur; onun təsvirini yeni il açıqcalarında çəkir, həmin formada medalion, açarlıq və s. istehsal edirlər.

Bu bitki ikiqat xoşbəxtlik gətirir, çünki özünün möcüzəvi tapıntısı ilə bu şeirlərin möcüzəvi doğuluşuna səbəb oldu.

"Tacları və apofeoziylər"ın ("Tacları və ilahləşdirmələr") bu cür tənənəli, bərbəzəklili libasda olması, görəsən kilsənin özündən deyilmi?

Fil kilsəsində saxlanılmış avropa-

di. O gənc idi. Birdən səs gəldi və kə-dərli qoca qarı içəri daxil olaraq şərab içməyə başladı. Ket isə (o biri qadın) ona donuq nəzərlərlə baxırdı. Qarı çox danışdı, sonra isə rəqs etməyə başladı. O qədər çox rəqs etdi ki, pərdələri bağladılar. Işıqları yandırdılar və hamı səs salmağa, danışmağa başladı. Sonra yeni səhnə başladı. Orada gənc yazıq bir adam dayanıb. Yanındasa çəkməli Pişik. O, çox yaxşı geyinib - əynində xəz palto və isti gödəkə var. Pişik elə hey var-dövlətdən danışır, gəncə demək olar ki, heç onu dinləmir. Və onlar pəncərədən bir adam görürlər. Pişik deyir: "Gəl onu tale kimi qəbul edək" - deyərək masanın altına atılır.

Həmin adam - ağsaqqal qoca içəri girdi. O, həkim idi. Rəqqasə Ketin yanına gedib, dəyirmançının oğlunu çağırdı. Burdasa belə bir hadisə baş veir: pişik masanın altından çıxaraq həkimə deyir: "Mənim sahibim çox yaxşı insandır, olar ki onun əvəzinə

mən gedim?" Həkim deyir: "Buyurun!" Dəyirmançının oğlu gödəkəsini çıxardan kimi, Pişik onu tez əyninə keçirib sahibinə incə səsle deyir: "Sən məni nə vaxtsa qəbul edərsənmi?" - və cavab gözləyir. Sahibin gözlərinə kədər çökür. Lakin bu kədər tezliklə yox olur və o, hər ikisini itələyib qapıdan çölə atır. Sonra da masaya dırmaşib arxalarınca baxır.

Yenə də işıqlar yanır. Səs-küy baş qaldırır. Bir neçə dəqiqədən sonra işıqlar sönmür və hamı susur. Yenə də rəqqasə Ket çarpayıda uzanıb və sakit səsle deyir: "Mən onlara qapı açmayacam, yox, yox, açmayacam!" Elə bu vaxt qapı dö-yülür. Əvvəldən yanında əyləşən, sonra stuldan yerə yixılıb yatan qarı ayağa durub qapını açmağa gedir. Həkim içəri girir, təzim edir, salamlaşır və qapının dalından Pişiyi dartıb içəri salır. Hər ikisi icazəsiz şərab içib qışqırmağa başlayırlar: "Rəqqasə Ketə eşq olsun!" Hamı ora-bura var-gəl edir, bir-iki kəlmə danışır, susur və bu uzun zaman davam edir. Sonra həkim keşiş paltarını geyinir, Pişiyi və Ketini diz üstündə saxlayır, tac əvəzinə öz silindrini (hündür bərk, kiçik çıxıntılı şlyapa) qoyur və onları evləndirir. Hamı xoş sözlər deyir. Bir neçə dəqiqədən sonra rəqqasə dilənir: "Aman Allah! Axı bu Pyero deyil, Pişikdir!" Çarpayıya yixılır.

Həkim şərab olan masaya çıxır, hər şeyi təpikləyib dağdırır və pəncərədən qaçır. Pişik rəqqasəyə yaxınlaşaraq qışqırır: "Oyan, oyan!", o isə oyanmır. Pişik də pəncərədən elə tullanıb qaçır ki, pəncərədən o yandakı bütün evlər silkəlinir. Qarı onların dalınca həkimin silindrini atır. Ketsə bəşini qaldırır. - Son. -

Camaat yenə də hay-küy salır, gördükləri haqqında söhbətəşir. Biz Marinayla tanış aktrisalar, bəzi başqa aktyorlar və bu pyesi yazan Pavlik Antokolski (rus şairi, dramaturq və tərcüməçi) olan otağa keçdik.

Marinanın teatrda ilk şüurlü görüşü gənclik illərində Parisdə baş tutmuşdur. O zamanlar - yüz il keçəndən sonra Napoleon Bonaparta aşıq olmuşdu, ondan ötrü canını fəda etməyə belə hazır idi; lakin ünvanı olmayan bütün istəklər, ehtiraslar kimi bu da bir xəyal, bir qarabasma idi. Və hər bir xəyal kimi bu da keçib-gətdi.

Moskvada onun haqqında bütün kitabları oxuyub - onlara həddindən artıq çox idi - və bütün portretlərini bir-bir sevil oxşadıqdan sonra, Parisə bir xristianın Allahın hüzuruna getdiyi kimi - Napoleonun məqbrəsinə və Sara Bernara - məşhur dram aktrisasına təzim etmək üçün gedir.

Məqbrəə soyuqluğu, böyüklüyü və ölüm yağın mərmərləri ilə onu dəhşətə gətirdi. Onu həтта bu sözlər də isidə bilmirdi: "Mən istədim ki, cənazəm Sena çayının sahillərində, çox sevdiyim fransız xalqının yanında uyusun!"

Lakin Marinana üçün "Napoleonun cənazəsi" Müqəddəs Yelena adasında qaldı!

Sara Bernara onu heyran etdi; Reyxştadt (Çexiyada şəhər. İndiki adı Zakupı) hersoquna çevrilməsindən daha çox, aktrisanın eqosentriklik (eqoizmin ifrat dərəcəsi) mərdliyi sarıtdı. O zamanlar onun 64 yaşı vardı. Lap yaxınlarda bir ayağının amputasiya etdiklərindən protezin köməkliyi ilə hərəkət edirdi. Lakin buna baxmayaraq o oynayır!

Paris - bütün nəsillərin ruhuna uyğun tarixin daş dərslisi! Necə var elə eleydi!

Marinanın sonrakı teatrda ünsiyyəti evliliyinin ilk çağlarında olmuşdu. Seryoja da, bacıları da teatr məktəblərinin şagirdi və studiya tamaşalarının iştirakçıları idilər. Vaxtsiz vəfat edən böyük qardaşı Pyotr peşəkar aktyor idi. onların hər biri bütün gənc-lər kimi A.Y.Tairova (rus aktyoru və rejissoru) böyük maraq və həvəs göstərirdi, Alisa Koonendən (rus aktrisası, A.Y.Tairovun həyat yoldaşı) ötrü dəli olur, həyatlarını teatrda ayrı təsvir edə bilmirdilər. Marinasa ancaq zal-larda tamaşaçı olmaqla kifayətlənirdi.

Davamı səhifə 13-də

Rollar qısaldıqca, həyəcan artırdı. Seryoja, "Sirano de Berjerak"dakı (Edmon Rostanın şeirləri əsasında dram) mühasirədə olan ac əsgərlərdən birinin replikasını heç cürə əzbərleyə bilmir: "əgər mənə yardım gəlməsə, Axill (yunan mifologiyasında mifik qəhrəman) kimi çadıra dönəcəyəm". Bununla meşqlərdən onsuz da tamamilə yorğun düşən hərbiçiləri lap əldən salırdı. Ümumiyyətlə, Seryojanın çox gözəl səhnə keyfiyyətləri vardı. Onun Kamera Teatrının studiyası, "Ekssentrion" səhnələrindəki çıxışları hər zaman yaddaqalan olurdu.

O illərdə Seryoja və Marinanın dostlarla münasibətlərdən ən uzunmüddətli olanı, istedadlı aktyor və musiqiçi A.Podqaetski-Çabrovla - "Pyerettanın örtüyündəki" (müəllif: Atrur Şnitslerin) unudulmaz Arlekino (əsərdən obraz) ilə oldu. Marina 20-ci illərdə yazdığı "Dalanlar" poemasını onun bu cür sönməz həyəcanına, bu cür qarışıq bir zəmanədə ona qızılıq hədiyyə etdiyinə görə həsr etmişdi.

O, müstəqil, heç kimin məktəbinə aid və ya təbəçiliyində olmayan, öz xüsusi teatrının olması arzusuna sadıq qalıb, sanki yuxudakı təkcə mühacirət etdi. Ayılandasa özünü tənha, kasıb, çarəsiz gördü. Həyata və insanlara inamını itirib Allaha, katolikiyə üz tutdu. Burada ki təntənəli messaların (katolik ibadət-lərindən biri və həmin ibadətdə çalınan musiqi) heyretətamiz tamaşaları, qotikanın (orta əsrlərdə Avropada yayılmış arxitektura stili) zirvələrinə qaldıran dekorasiyaları və yerli olmayan orqan müşa-

reallığını şərtləndirdi. Marinanın teatrla ikinci görüşü, Seryojanın cəbhəyə getməsiylə baş verdi. Üçüncü - sonuncu görüşü gerçək görüş oldu. Çünki bu görüş yaradıcılığında romantik dövrü həm təsdiqləmiş, həm də sona çatdırmışdı.

Həmin o Romantika ki, inqilabi Moskvanın qarlı və dolaşq küçələrini dolaşaraq, zamanın axarında, nəhəng hadisələrin, dəyişikliklərin fırtınasında itib-batmadan şair dəftərlərində, teatr səhnələrində iz buraxırdı.

Hər şey 1917-ci ildə gənc şair Pavlik Antokolski və onun gözəl yaradıcılığı ilə tanışlıqdan başladı. Pavlik həm də dramaturq və aktyor imiş. O, Marinanı öz dostlarının - Üçüncü Vaxtanski Studiyasının möcüzəli əhatəsinə salaraq, müəyyən müddətə onu özünə bağladı. Ona görə özünə bağladı ki, o teatr deyildi, ancaq studiya idi. O, ancaq axtarış idi. Lakin studiyaçılara və onların işinə olan bağlılığı, bütün onların romantik çağırışlarına Marinanın romantik cavabları, həm zəmanənin, həm də öz "akyorluğuna" uyğun deyildi. Onun studiya dövrünün lirik şeirlərinin ironiyası, "Komediant" şeirlər toplusunun (şeirlər Y.A.Zavadskiye həsr olunub) məzəlliliyi elə buradan qaynaqlanıb. Marina yaradıcılığının o dövrlərdə keçdiyi bütün mərhələlərdən komediyalı olduğu üçün ən şən dönəmi "studiyalı" qolu idi. Bu, onun lirikasının birinci və axırncı şən dönəmi idi.

...İlahi, onlar işdə gənclikləri, hərəkətililikləri, dəyişkənlikləri, qaynarlıqları və bununla yanaşı ciddilikləri, hətta vaciblikləri ilə necədə mehriban, necə də gözəldirlər. İşləri isə oyun idi. Oyun on-

MƏNİM ANAM - MARİNA SVETAYEVA

ların işi idi! Mən küncə qısılaq sakitcə dururdum. Onları tam başa düşürdüm. Çünki mən də nağıllarda, eynən onlar kimi oynayırdım. Böyüklər dünyasına qoşulmağım məni onları yaxından tanımağıma yardımçı oldu. Ancaq "Soneçka Şeirlər"i həsr etdiyi Marinanın rəfiqəsi Sofya Yevgenyevna Qollidey də bizi, ən çox da buruq saçlarına, incəliyinə, kövrəkliyinə görə İrinanı başa düşdü və qəbul etdi.

Soneçka və Pavlikdən başqa bizə üç Yura - Yura Zavadski, Yura Nikolski, Yura Serov və tezliklə oyundan ayrılıb vətəndaş müharibəsinə qoşulan və izi itən Volodya Alekseyev baş çəkirdi. Bir də xarici görünüşünə, xeyirxahlığına görə studiya işçisi Yelena Vladimirovna (Lilya) Şik yadımda qalıb. Uzun burnu və sakit karakteri olduğundan xarakterik, sadə qoca rolları verirdilər.

Ziyarətçilərimiz həmişə bizə kimisə gətirir, ya da kimisə bizdən aparırdılar. Bizim köhnə mərtəbəyarımlıq, pilləkənləri içində olan mənzilimizdə get-gəl dayanırdı. Studiyaçılar "Yakovun yuxusu"ndakı (İncil) mələklər kimi bütün günü qaynaşırdılar. Qışda biz aşağıda, ən isti və qaranlıq otaqda, yayda isə demək olar ki, çardaqda yerləşən, uzun dar, birçə dənə balaca pəncərəsi olan otağa köçürdük. Bu otaq Marinanın ən sevimli otağı idi. Çünki məhz bunu nə vaxtsa Seryoja özü üçün seçmişdi.

Mənim çardaq sarayım, saray çardağı!

Buyurun içəri, alyazmalı kağızlar...

Sağ tərəflə keçin!

Burda damdakı yırtıqdan süzülən gölməçə var.

Sandığın üstünə aylaşaraq baxın

Necə Flandriya hörüb mənimçün hörümçək.

Mənasız adamlara qulaq asmayın -

ki guya qadınlar krujevasız keçinə bilər...

Bu çardaq saray hər cür səs, hər cür söz-söhbət, məşq, deklamasiya, pıçılıtlar eşitmişdi. Hamı gənc idi. Və hamı teatrdan, sevgidən, şeiriyyətə sevgidən, teatra sevgidən, teatrdan və şeiriyyətdən kənar sevgidən danışırdı. Mari-

na üçünsə poeziyadan kənar sevgi mövcud deyildi.

O, bu səsləri dinləməyi, intonasiyaların və sözlərin əminliyini, onlarda səslənən həqiqətləri, boşluqları dinləməyi sevirdi.

**... və qocalıq sənətində məşq edərək
Özümü qara brilyant kimi gizləmək,
Mən sizi incəlik və kədərli dinləyirəm,
Qədim Sivilla və Jorj Sand kimi.
Qədim Sivillanın iyirmi altı yaş vardi.**

Bu söhbətlərdə necə gözəl möcüzəli sözlər, adlar keçirdi: "Şahzadə Brambilla" və "Adriyena Lekuvrer", "Famira Kifared" və "Sakuntala" (Kamera Teatrının tamaşaları, rejissor A.Y.Tairov), "Şahzadə Turandot" və "Müqəddəs Antoni möcüzəsi" (MAT, Üçüncü Vaxtanqov Studiyası; Y.B.Vaxtanqov), "Qadibuk" ("Qabima" yəhudi studiyası) və "Tufan" (MAT, Birinci Studiya; Y.B.Vaxtanqov)... Konstantin Stanislavski (rus teatr rejissoru, aktyor və pedaqoq) və Yevgeniy Vaxtanqov (rus aktyoru və teatr rejissoru), Aleksandr Tairov (rus aktyoru və rejissoru) və Vsevolod Meyeroldun (rus teatr rejissoru, aktyor və pedaqoq) adları da hər zaman heyranlıqla çəkilirdi.

Bəzən mən də teatra aparırdılar; "Vəkil Pateleni" (Orta əsr fransız məzhəkəsi) hansısa Zooloji parkın bir yerində, vəhşi heyvanların qəfəslərinin yanında xatırlayıram. Cingiltili adlarla - Tiltit və Mitil adlarıyla çağırılan heyretlənmiş uşaqları xatırlayıram. Şirin barmaqlarını qıran Şəkəri, xəmir tabağından çıxıb daşan Çörəyi, rampanın konfet işığında çəhrayı-yaşıl rəngdə yaranan və yoxa çıxan Nənəni və Babanı (M.Materlinkin "Göy quş" pyesindən) xatırlayıram... Mansurovki dalanındakı malikanənin balaca səhnəsində orabura atılan elastik və bununla yanaşı tinli fiqurları, kostyumların parlaqlığını, bəyaz və gözəl, nədənsə hər zaman qara, açıqsaçlı xanımların patetik obrazını xatırlayıram...

Marinanı Studiyaya oradakılardan

başqa nə cəlb edirdi? Teatr sənətində onun təbiətinə uzaq olan "tamaşa, seyrlər" yanaşı Söz - onun stixiyası vardı. Marina üçün teatr pyeslə, mətnlə, faktiki olaraq aktyorlar üçün nəylə başlayırdısa, onunla bitirdi.

Ömründə birinci dəfə idi ki, onda öz axtarışlarını onların axtarışlarıyla birləşdirmək, öz qeyri-maddi sənətiylə, onların maddi sənəti arasındakı maneəni aşmaq, tamaşanın möcüzəli yaranışında iştirak etmək, öz əməyini görmək, sirləri aşkar etmək arzusuna düşmüşdü. Yaradıcılıqda çox şey bacarırdı; bunu da öyrənmək istədi.

Altı pyes - "Çovğun", "Bəxt", "Daş mələk", "Avara" (Avara həyat keçirən zadəgan balası) "Simurğ" və "Macəralar" (sonralar "Romantika" adı altında birləşdirilib) əsərlərini öz dostları üçün yazmışdır. Onlardan ikisi - "Daş mələk" və "Avara" çox yaxşı idi. Həmin əsərlərdə simvolizmin xüsusiyyətləri həmin dövr studiyaçılarının zövqünə yaxın idi ki, onlara oynamaq rahat olsun. Bütün bunlar səhnəyə yararlı idi. Marinanın studiyaçılara oxuduğu mükəmməl dia-loqlar böyük və çoxsəli idi ki, bu da səs-küylü müvəffəqiyyət adlanırdı. Lakin bunlardan heç biri səhnəyə qoyulmadı. Bəlkə də səhnədə özü-özünü oynamaq, öz obrazını, öz karakterini yaratmaq aktyorlara gərəksiz idi. Bəlkə də onlar həm özlərinə, həm də Marinaya onun istedadının qəbul olunmasının nə qədər vacib olduğunu anlamdan bundan yan ötmüşlər. O, axı bu haqda bir kəlmə də danışmamışdı. Əvvəlcədən bunun mümkünsüzlüyünü bilərəkdən, hər zamanki kimi qürurunda ümidlərini boğmuşdu.

Hər necə olsa da onun səsi studiyadakıların səsiylə qarışmadı, onun sözü onların ağızından səslənmədi. Heyif. Bu mənəvi və yaradıcılıq məyusluğu onu Heynin bu sözlərinə çıxartdı: "Teatr Şairə uyğun yer deyil və Şair də Teatra uyğun adam deyil".

İllər keçdi (Marina üçün mühacirət illəri, studiya işçiləri üçün təşəkkül illəri), lakin o, gənclik illərinin yoldaşlarını heç vaxt unutmadı. Onlara iki onillik ötəndən sonra böyük nəsr əsəri - "Soneçka haqqında povest" həsr olunmuşdu. Bunu S.Y.Qollideyin ölümündən sonra yazmışdı və Marina onların mütələq nə vaxtsa görüşəcəyinə inanırdı. "Komediantlar" isə xatirində "səhnə şərtilliyi" kimi qalırdı.

Ardı var

Rus dilindən
tərcümə etdi:
Xanım AYDIN